

References

1. Breve relación de la peregrinación que ha hecho de la mayor parte del mundo Don Pedro Cubero Sebastián predictor apostolico... Su religion ritos, ceremonias... Con el viage por tierra, desde España, hasta las Indias orientales. – Madrid, Infançon, 1680.
2. Gazeta nueva de los sucesos políticos, y militares de la mayor parte de Europa... – [?]: por Julian de Paredes, 1661.
3. Gonzalo de Cespedes y Meneses. Primera parte de la Historia de D. Felipe el IV. – Lisboa, 1631.
4. La Sicilia del '600. Nuove linee di ricerca. – Palermo: Associazione Mediterranea, 2012.
5. Marta Pilat-Zuzankiewicz. El misionero aragonés Pedro Cubero Sebastián en Polonia: un relato del viaje realizado en 1674 // Itinerarios. – núm. 24. – 2016. – P. 264–280.
6. Matthias Tytlewski. Narratio de praeliis gestis inter Polonum, et Turcam annis 1620 & 1621. – Matriti: apud Tomam Iunti, 1623.
7. Mathias Tytlewski. Relacion diaria de las guerras tenidas entre polacos y turcos por los años 1620 y 1621. – Madrid: por Tomas Iunti, 1623.
8. Miniatures VII – Ottomans : The classical age // The Topkapi Palace Museum. [El. resourc]. – Access mode: <http://kilyos.ee.bilkent.edu.tr/~history/topkapi.html> – Title from the screen.
9. Octavio Sapiencia. Nuevo tratado de Turquía: con una descripción del sitio y ciudad de Constantinopla, costumbres del gran Turco, de su modo de gouerno ... martyrios de algunos martyres, y de otras cosas notables. – Madrid: por la viuda de Alonso Martin, 1622.
10. Peregrinacion del mundo, del doctor D. Pedro Cubero Sebastian, predicador Apostolico. Dedicada al excelentissimo señor S. Fernando Ioachin Faxardo... – Napoles: por Carlos Porsile, 1682.
11. Relación de avisos de todo lo qve ha svcedido en Roma, Napoles, Venecia, Genova, Sicilia, Francia, Alemania, Inglaterra, y Malta... [El. resourc]. – Lima: por Francisco del Canto, 1618. – Access mode: <http://bvirtual.bnpp.gov.pe/bnp/faces/pdf/memoria/34/index.html#1>
12. Relaciones de Don Juan de Persia sobre las cosas notables de Persia. – Madrid: Juan de Bostillo, 1604.
13. Relaciones universales del mundo de Juan Botero, Primera y Segunda parte... – Valladolid: por los Herederos de Diego Fernández de Córdoba, 1603.
14. Taracha C. Descripción española de la Polonia de los años 70 del siglo XVII // Investigaciones Históricas. Época Moderna y Contemporánea. – 1995. – P. 195–207.
15. Astashkyn R.S. Volzhskiy put na Vostok v «Yzvestiyakh» Dona Khuana. – 2016. – T. 18, № 3. – S. 5–11.
16. V Interneti zavylysiya vsi ispanski hazety XVII st. pro Ukrainu // Istorychna pravda. – 10.03.2017. – Rezhym dostupu: <http://www.istpravda.com.ua/short/2017/03/10/149596/> – Nazva z ekranu.
17. Haivoronskyi O. Povelytely dvukh materykov. Tom. I: Krymskye khany XV–XVI stoletiy y borba za nasledstvo Velykoi Ordy. – Kyev – Bakhchysarai: Oranta, Maisternia knyhy, 2007.
18. Kuprienko S. Pedro Kubero Sebastian: persha navkolosvitnia podorozh u skhidnomu napriamku // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istoriia. № 3(130). 2016. S. 43–49.
19. Kuprienko S.A. Baza danykh «Ispanski hazety 17 st. pro Ukrainu ta kozakiv» // Airtable. – Rezhym dostupu: <https://airtable.com/shrQo5V8QqvK8eLNo>
20. Rossyia y Evropa hlazamy Orudzh-beka Baiata – Don Zhuana Persyskoho. – SPb: SPbHU, 2007.
21. Stempien B. Dzhovanni Botero i yoho «universalni relatsii»: rol i znachennia pratsi dlia rozuminnia povsiakdennoho zhyttia davnikh suspilstv [Elektronnyi resurs] // Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii : Knyhoznavstvo, bibliotekoznavstvo ta informatsiini tekhnologii. – 2014. – Vyp. 8. – S. 9–19. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlukbit_2014_8_4
22. Tairova-Yakovleva T. G. Litopys Samiila Velychka: do pytannia pro nove akademichne vydannia // Ukrainnyi istorychnyi zhurnal. – 2012. – № 2. – S. 190–198.

Kuprienko S. A., PhD, researcher of the NHUH scientific publishing department (Kyiv, Ukraine), kuprienko@nmiu.com.ua
Cossacks, Ukraine and Eastern Europe in Spanish sources of the 17th century

A historiographical and source analysis of Hispanic narrative sources of the 17th century are made. Varieties of sources and their essential shortcomings are determined. «Vagrant» stories about Ukraine, which were used by the Spaniards for a long time, are detected. Spanish authors who were eyewitnesses and witnesses

of events in Eastern Europe are identified. Spanish newspapers as a new source on the history of Ukraine are selected. The need to make translations into the modern Ukrainian language as those sources that were translated into the Old Ukrainian language in the 18th century, as well as those that had never been translated before, was stressed.

Keywords: Spain, Cossacks, travelers, Muscovy, narrative sources, Poland, Eastern Europe, Ukraine.

* * *

УДК 930.1 (44: 477) «15/17»

Луняк Є. М.,
 доктор історичних наук, доцент, професор
 Ніжинського державного університету
 імені Миколи Гоголя (Україна, Ніжин),
luanyak@ua.fm

ВІДОБРАЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА У ТВОРЧОСТІ ВОЛЬТЕРА

У статті здійснено комплексний аналіз творчості Вольтера, або Франсуа-Марі Аруе (1694-1778), на тлі історичних взаємин України та Франції. Йдеться насамперед про такі його роботи як «Історія Карла XII» (1731), «Анекдоти про царя Петра Великого» (1748), «Досвід про звичаї та дух націй» (1756), «Історія Російської імперії за Петра Великого» (1759). Розглянуто стан ознайомлення французької громадськості з перебігом подій в Україні у XVIII ст., проаналізовано причини цікавості французьких сучасників до постаті Івана Мазепи, козаків і Запорозької Січі. Окрему увагу звернуто на історичну легенду про те, що Мазепа був вигнаний з Польщі через перелюб з однією панянкою, а саме отримав покарання, будучи прив'язаним до дикого коня. Ця легенда стала популярною в Європі саме завдяки Вольтеру.

Ключові слова: Вольтер, Україна, Франція, козаки, Іван Мазепа, Запорозька Січ.

Хоча історія українського козацтва ставала нерідкою темою на сторінках праць французьких просвітителів, жоден з цих авторів не здобув такої популярності й не викликав такого ажіотажу у Європі, як Вольтер. Однією з перших праць, де він розглядав українське минуле та діяльність козаків, стала досить невелика за обсягом «Історія Карла XII», що побачила світ у 1731 р. Цей твір був одним з перших досліджень Вольтера, або Франсуа-Марі Аруе (1694-1778), на історичному поприщі. Зауважимо, що ця книга була перекладена й опублікована російською мовою [3].

Виходячи зі своєї концепції, що історія неодмінно повинна вчити, просвітник обрав постать цього шведського короля, щоб на його прикладі дати урок всім іншим монархам щодо мінливості їхньої долі, яка може супроводжуватися різким переходом від цілковитого обожнювання та плазування до загального осуду й кепкування. Водночас своїм твором мислитель протиставляв мудрість і розум черствому егоїзму шведського володаря, його сліпий ненависті, пихатості, упертості та самовпевненості. Задум написати «Історію Карла XII» з'явився у Вольтера ще під час його подорожі до Англії (1726–1729) [1, с. 84; 12, с. 261–265]. Філософ був щиро захоплений суспільним ладом цієї держави й вважав, що запорукою її процвітання є обмеженість королівської влади та набагато більша демократичність правління, на відміну від абсолютизму у Франції та більшості інших країн Європи.

В основу свого бачення подій Вольтер покладав тверде переконання, що короновані особи суть прості люди з коронами на голові, які в силу обставин опинилися при владі, а не Богом визначені правителі. «Історія Карла XII» мала стати своєрідним нагадуванням

про ті лиха й страждання, до яких може призвести безмежна влада монарха. Пізніше він зауважить з певною долею симпатії про демократичні традиції й волелюбність українського козацтва. Разом з тим, будучи переконаним ворогом будь-якого насильства, він категорично заперечував війни, вважаючи їх безглуздя. А саме війна була головним ремеслом козаків. Поділяючи королів на тиранів і добродіїв, Вольтер виокремлює категорію завойовників, які є ближчими до перших, ніж до других. Тому очевидним звучить його висновок, що «Повелителями, які мають найбільше право на безсмертя, є ті, хто зробив якесь добро людям» [19, р. 5, 8].

Французький мислитель постійно підкреслює діаметральну протилежність козаків, що зберігали розбишацькі традиції напіванархічного ладу, цивілізованим народам Європи. Він наголошує, що українці (саме такий термін вживав сам Вольтер, ставши одним з піонерів у його використанні), звиклі до вільного життя, живуть у рівності, свою владу обирають самі, а за найменшої незгоди з легкістю вбивають обраних ними правителів [19, р. 171]. Таке ставлення до влади, яка за християнським віровченням мала божественне походження й була недоторканою, за Вольтером, яскраво доводить, що серед мешканців України найкраще збереглися пережитки первісної демократії, ніж в будь-якій іншій країні. Одночасно просвітник дає цим фактом попередження й іншим монархам про те, що їхня влада минуча, а повсталий народ, доведений до крайності, є великою та безпощадною силою. Згадуючи, з якою легкістю козаки України змінювали своїх покровителів (поляків, росіян, шведів), філософ показує, що влада не визначається небесним передвизначенням, а має суто людську природу й походить від волі народу. У випадках з козацтвом Вольтеру імпонує те, що в Україні не народ залежить від влади, а влада покірنا народу з остраху перед розправою. В той же час не варто думати, що Вольтер ідеалізує волелюбне населення «країни козаків» і прагне перенести подібний лад до Європи. Навпроти, ставлення французького мислителя до подібного варварства чітко негативне, а наведені ним факти є лише застереженням про те, що подібне може мати місце і в цивілізованих державах заходу.

Українські козаки у Вольтера мають всі риси екзотичних східних дикунів. Враховуючи негативне ставлення останнього до війни та насильства, він не міг позитивно оцінювати цих природжених головорізів, «бандитів», які аж ніяк не були носіями добра та світла. Називаючи запорожців «найбільш чудернацьким народом, який коли-небудь існував на землі», він порівнює їх з флібустьєрами і вважає, що головним сенсом їхнього життя є грабежі та розбій. «Вони нічого не бояться, і живуть вільними, – пише історик. – Вони б'ються до смерті навіть за найдрібнішу здобич з такою ж відвагою, що й Карл XII, розпоряджаючись коронами» [19, р. 171–172]. Вольтер одним з перших поставив під сумнів бойову міць козацтва, якою так захоплювалися його попередники. Порівнюючи козацьке військо, яке уявлялося йому збіговиськом розбійників і волюг, з регулярною шведською армією, він зазначає, що «15 тисяч шведів, значили більше, ніж 100 тисяч козаків» [19, р. 165].

Залишаючись переконаним прибічником освіченої монархії, Вольтер підводить читача до думки, що на троні обов'язково має перебувати філософ, який, тримаючи в руках кермо влади, піклується насамперед про інтереси своїх підданих. Карл XII явно не підходив для такої ролі, куди ближчим до неї для Вольтера була постать російського царя, який більше дбав про свою державу та народ, ніж про себе. Хоча й Петра I він не вважає бездоганним володарем, підкреслюючи його жорстокість і свавілля [19, р. 186; 20, р. 195].

Велику цікавість в історіографічному плані представляє собою екскурс в минуле козацтва, зроблений автором. Це, по суті, стислий історичний нарис, який дозволяє зрозуміти погляди Вольтера на походження та діяльність козаків. Саме ці уявлення відіграли визначну роль в європейському баченні України. Однак, незважаючи на досить сумлінне вивчення різноманітних матеріалів, Вольтер в цьому відношенні проявив себе здебільшого не як науковець, а скоріше, як збирач історичних анекдотів і їх саркастичний переповідач. Витоки козацтва він подавав наступним чином: «Це збіговисько давніх русинів (=росіян), поляків і татар (*c'est un ramas d'anciens Russes, Polonais et Tartares*), що сповідувало в якості релігії, щось подібне до християнства та займалося розбоєм» [19, р. 171]. Розповідаючи про Січ і відзначаючи закритий доступ на неї жінкам, він свідчить, що вербування нових бійців до своїх лав козаки здійснюють, забираючи «всіх хлопчиків в 20-30 лє навколо, яких вирощують у своїх звичаях» [19, р. 171]. Щоліта козаки вирушають у грабіжницький похід, щоб отримати шедру здобич, «воювати з іншою метою, як грабувати, вони вважають смішним» [19, р. 171–172]. У викладі Вольтера запорозькі козаки, що перейшли на бік Карла XII, постають жадібним до грошей, вічно п'яним, недисциплінованим і непокірним озброєним диким натовпом. Він повідомляє, що, начебто, взявши 60 тисяч флоринів від Петра I, запорожці з легкістю зрадили свого володаря й перейшли до Карла XII, а, коли останній просив продемонструвати їх своє вміння стріляти з довгих карабінів, ті почали стріляти з відстані в 600 кроків по своїх же тиловиках, вбиваючи недавніх товаришів [19, р. 171–172]. Останній епізод є неймовірним, виглядає суцільно анекдотичним і дозволяє зрозуміти наскільки далекими від європейської цивілізованості вважав мислитель українських козаків. Проте саме цей пасаж дозволяє автору показати весь нерозум шведського короля, який прийняв до своєї армії «цих бандитів, додавши до них кілька тисяч валахів, яких йому продав хан Малої Татарії» [19, р. 172]. Отже, ці ненадійні союзники склали майже половину війська Карла XII, що збільшило його чисельно, але погіршило якісно, й це зіграло свою роль у поразці під Полтавою.

Дуже рельєфно представлено в творі Вольтера постать Мазепи, головного призвідця трагедії шведів, якого він називає «князем України» (*prince de l'Ukraine*). Багаторічне керування неспокійною та бунтівливою «країною козаків», що «завжди мала натхнення бути вільною», на думку автора, безумовно, свідчить про розум і здібності гетьмана [19, р. 163].

Україна та її минуле продовжували приваблювати Вольтера й надалі. Так, у своєму відомому «Досвіді про звичай та дух націй» (1756), подаючи нарис всесвітньої

історії від біблійних часів до сьогодення, мислитель робив побіжні згадки про Україну, яку ототожнював лише з козаками.

Погано орієнтуючись у давньоруському періоді та виявляючи залежність від російських історичних концепцій, популяризованих деякими західними авторами, він, наприклад, роблячи екскурс в середньовіччя, Володимира Хрестителя називав «великим князем московським» (*un grand-duc ou grand knès de Moscovie, nommé Volodimer*), який почав запроваджувати християнство серед «московитів» [18, р. 47-48]. При цьому дослідник жодним чином не ставив під сумнів коректність використання таких термінів щодо кінця Х ст. Своє традиційне глузування з правителів він проявляє стосовно згаданого князя, говорячи, що той змінив віру під тиском своєї дружини, візантійської принцеси. Це відповідало тезі Вольтера, що жінкам, більше здатним до переконування, ніж чоловікам, притаманно «змінювати релігію королівств» [18, р. 47-48]. Остання теза майже в такому ж вигляді буде повторена й в «Історії Російської імперії за Петра Великого», щоправда, там мова йтиме про Ольгу [20, р. 42]. Не оминув мислитель і саркастичної оцінки першого епізоду франко-руських взаємин – одруження Генріха I з Анною Ярославною, зауваживши, що «Анна, дочка якогось Ярослава, невідомого князя з незнанної тоді Русі (=Росії), стала королевою Франції» [18, р. 21]. Вольтер ігнорував при цьому історичні реалії, коли вплив згаданого київського князя в Європі був значно потужнішим і далекосхіднішим, ніж ефемерна влада французького короля.

Глава 189-та «Досвіду про звичаї та дух націй», присвячена аналізу історії Польщі XVII ст., по суті, головним чином торкається подій в Україні. Згадуючи Хотинську битву (1621), Вольтер наголошує на вирішальній ролі у ній козаків, завдяки яким вдалося зупинити турецьку навалу. Стосовно Хмельниччини він зазначає, що вона була спровокована польською шляхтою, яка «прагнула трактувати козаків, як своїх васалів, точніше, як рабів». Виникнення серед козаків протурецької та промосковської орієнтації спричинило розкол між ними, і, як наслідок, розподіл їхньої країни між Московією та Портою. Віддаючи належне волелюбності козаків, яка нічим не відрізняється від анархії, Вольтер зауважує, що нині вони «майже повністю втратили свою свободу під владою Російської імперії, яка, прилучившись до культури в наші дні, жадає прилучити до неї й їх» [18, Т. 4, р. 398-404].

Звичайно, Україна не була головною в колі інтересів просвітника. Але, будучи людиною ерудованою й енциклопедично освіченою, Вольтер уважно збирав і вивчав матеріали про «країну козаків». Так, 16 грудня 1767 р. в листі до герцога Етьєна-Франсуа де Шуазеля (1719-1785) він писав: «Я був перший, хто писав про це. Наприклад, про Україну. У нас знали тільки книжку Боплана, але ж цю книжку написано людиною, прихильною до поляків. У цей час Україна була за гетьмана Хмельницького майже незалежною державою...» [11, с. 152-153].

Про ознайомлення Вольтера з твором Боплана свідчать прикметні запозичення ним у того свідчень про Україну. Наприклад, при описі Києва Вольтер наводить його іншу назву «Кізовія» (*Kisovie*), яку бачимо у

Боплана і яка є, очевидно, помилкою письма чи друку, згадує про старовинні грецькі написи на руїнах храмів тощо [2, с. 22; 13, р. 33; 20, р. 42]. Але, звичайно, передусім просвітника цікавила сучасна інформація про «козацьку країну» в роки Північної війни, яку він старанно збирав з різних джерел. Доленосне російсько-шведське протистояння, переламним моментом якого стала Полтава, та посилення могутності Росії на початку XVIII ст., були одними з ключових тем спілкування Вольтера з пруським королем Фрідріхом II [14].

В історичному ракурсі постаті Карла XII і Петра I, великих монархів епохи, що зійшлися у смертельному двобої, продовжували постійно привертати увагу мислителя. В 1748 р. він публікує невеличку розвідку «Анекдоти про царя Петра Великого», що послугувала немов би прологом до більш ґрунтовної праці «Історії Російської імперії за Петра Великого». Якщо перший нарис являв собою лише коротку збірку кумедних епізодів з життя російського імператора [17], то інший твір був досить серйозним науковим дослідженням, якому Вольтер присвятив багато часу (1757-1759). Як відомо, ініціатива доручення метру Просвітництва написання життєпису Петра I походила від уряду імператриці Єлизавети Петрівни. Співпраця російського двору з «королем філософів» у даному питанні добре висвітлена та досліджена в російській історіографії [4; 6; 8; 9; 10].

Пропозиція замовити написання біографії Петра I Вольтеру походила від фаворита цариці Івана Івановича Шувалова (1727-1797), який і докладав значних зусиль для реалізації цього задуму. Вибір саме цього автора для популяризації образу батька імператриці в Європі пояснювався загальною відомістю Вольтера, його певним русофільством і симпатіями до Петра, проявленими в попередніх працях. Французький просвітник охоче прийняв це доручення, зазначивши, що воно співпадає з його прагненнями, і взявся за роботу. Петербург, розуміючи важливість цієї співпраці та прагнучи отримати вигідний для себе продукт, не лише постачав Вольтеру ретельно відібрані для написання біографії царя матеріали, але й намагався уважно контролювати весь хід написання цього твору, надсилаючи зауваження та рекомендації й надаючи автору щедрі субсидії та подарунки (приміром, надіслана філософу від цариці тепла хутряна шуба спровокувала низку іронічних випадів проти нього). Така опіка обтяжувала й дратувала письменника, але йому доводилося терпіти.

До нагляду за його працею було підключено одного з найбільших геніїв Росії – Михайла Васильовича Ломоносова (1711-1765), який залишив низку критичних реплік щодо недоречностей Вольтера. Зокрема, російський науковець картав мислителя за те, що той називав українців католиками, а засновниками Києва вважав грецьких царів [7].

Звичайно, праця Вольтера мала багато історичних, географічних і термінологічних вад, на які справедливо вказували сучасники. Не говорячи вже про транскрибування місцевих власних назв та імен (це завжди було проблемою для французів), за що йому дорікав, зокрема, Шувалов і які, за словами останнього, автор «скалічив так, як йому подобалось, що їх майже неможливо навіть упізнати» [21, р. 313], можна згадати

і серйозніші хиби, відзначені тогочасними та пізнішими критиками.

Критично оцінюючи доробок Вольтера в славістиці, російський науковець Михайло Трохимович Каченовський давав нищівну характеристику «Історії Російської імперії за Петра Великого»: «Вольтерово предисловие, которое назвал он историческим и критическим, приличнее было бы назвать шутовским... Вольтер на каждом шаге спотыкается, погрешая то в хронологии, то в географии, то в описании не только подробностей, но и главных происшествий; а что всего хуже, он писал не как беспристрастный философ, но как француз, погрязший в предрассудках о невежестве и недостойнстве русских, которых по его описаниям можно почесть настоящими дикарями» [5].

Не вдаючись до детального аналізу всіх недоладностей у творі Вольтера, підтримаємо думку сучасного російського історика Сергія Олексійовича Мезіна, що географічна складова його уявлень про Російську імперію була найслабшим місцем у роботі [9, с. 101]. Для зразку наведемо кілька подібних неокочирностей. За словами Вольтера, форт Святої Єлизавети (сучасний Кропивницький-Кіровоград) розташовано на Дніпрі [20, р. 43], трохи північніше Полтави височіє «череда гір» [20, р. 187], а територію «від Смоленська до Москви» він недоречно, але в традиціях свого часу, називає Білою Руссю [20, р. 30]. Втім, просвітник і сам усвідомлював своє погане ознайомлення з географією країни, про яку писав, і відзначав відсутність її докладних карт [20, р. 184].

Незважаючи на суттєві недоліки, твір Вольтера слід визнати досить серйозним для того часу науковим дослідженням, яке значною мірою розкриває його талант, як історика. Метр Просвітництва не лише віддає належне опису фактів минулого, але й формулює основні принципи історіописання у дусі нових віянь своєї епохи, які вважав базовими для кожного дослідника: «Жодна правда не може бути прихована!», «Кажіть вічності лише те, що достойно вічності!», «Історія потребує освітлення філософією!» [20, р. 19–22].

Прагнучи покращити суспільство та розглядаючи кожен свій твір, як дидактичний посібник для освіченої публіки, й насамперед для монархів, Вольтер з ретельністю підбирав і компонував факти, щоб вони склалися у логічний ланцюжок і мали для читача повчальний характер, підштовхуючи до усвідомлення важливості таких цінностей, як мир, добро, справедливість, розум. Саме тому він відкидав описову історію, як просто детальний переказ фактів або банальних істин, а саме такий підхід до висвітлення минулого, на його думку, домінував тоді в історіографії. В цьому плані можна згадати, як Вольтер шукав раціональне та корисне пояснення суду та фактичного вбивства Петром I свого сина Олексія, яке сприймалося актом безсердечним і аморальним. З одного боку, історик не хотів нашкодити світлій пам'яті свого героя, з іншого – не міг іти проти власного сумління, тому йому доводилося радитися з цього приводу з д'Аламбером і Шуваловим. Врешті-решт, він виправдав цей нелюдський прояв насильства сумнівним благом держави [9, с. 105–106].

Просвітник обстоював ідею, що багато фактів взагалі підлягають забуттю, якщо вони не несуть

цінності для майбутніх поколінь і нічому не вчать. Разом з тим, демонструючи неабиякий літературний дар, він намагався зацікавити читача, використовуючи великий арсенал словесних прийомів, оригінальних думок і несподіваних висновків. Особливістю стилю Вольтера є повсякчасні метафори, іронія та сарказм. Для прикладу наведемо кілька фрагментів з його «Історії Російської імперії за Петра Великого». Згадуючи про несприйняття в Україні шведів і боротьбу місцевого населення проти загарбників, просвітник з сумною іронією констатує, чітко показуючи своє негативне ставлення до завойовницьких походів: «Селян, яких вдавалося схопити, часто забивали до смерті. Це були, як ми називаємо, закони війни» [20, р. 185]. При цьому Вольтер полемізує з Нордбергом, який будучи капеланом Карла XII, а, значить, особою духовною, не лише не заперечував подібного насильства проти мирного населення, але й виправдовував його. Філософ зазначає: «Але, якщо селян України могли вільно вішати селяни Остроготії, яких забрали до війська і які вірили, що мають право зайти так далеко, грабувати цю землю, відбираючи їжу у жінок і дітей, то чи повинні були благословляти таку справедливість сповідники та капелани цих українців (*les cofesseurs & les chapelains de ces Ukrainiens*)?» [20, р. 185]. Знову підкреслимо, що Вольтер був одним з перших, хто почав використовувати в літературі термін «українці», адже до цього населення України переважно означалося лише поняттям «козаки», й часто підкреслювалося, що країна має одну назву, а народ, який тут мешкає, – іншу. Поодинокі вживання штучного терміну «Козакія» не закріпилося. Розуміючи, що не всі жителі України були козаками, Вольтер і використовує логічний етнонім «українці», ставши його популяризатором.

Але найбільше задоволення отримував автор, глумлячись з коронованих осіб. В «Історії Російської імперії за Петра Великого», зрозуміло, головним об'єктом для глузувань став шведський король. Наприклад, Вольтер саркастично підмічає щодо пораненого Карла XII, як після розгрому під Полтавою «було посаджено на коня того героя, який не міг цього зробити протягом усієї битви. Потреба додала йому трохи сили» [20, р. 191]. А комічний епізод, пов'язаний з переходом запорожців на бік цього монарха, який може розглядатися, як суцільний анекдот, був використаний автором, щоб підкреслити легковажність і навіть дурість правителя шведів. Вольтер з іронією пише, як гетьман і отаман запорожців, «ці два варвари», поважно зустрілися й «вирушили разом, наказавши нести перед кожним з них кінський хвіст». Зрозуміло, що тут мається на увазі бунчук – один з символів влади, який здавався французькому філософу кумедним. Проте, висміюючи варварство козаків через такий дивний звичай, він уникає подібного ставлення до турків і поляків, які також мали традицію носіння бунчука перед воєначальниками. Далі, у висвітленні Вольтера, для закріплення укладеної угоди запорожці записалися на Євангелії служити Карлу XII, а потім Мазепа влаштував для них бенкет, наказавши подавати страви на срібному посуді. Понапивавшись горілки та добре погулявши, запорожці вирушили до себе, прихопивши весь посуд і меблі. Коли розпорядник бенкету зауважив тим, що вони чинять не по-людськи, ображені запорожці добилися

від гетьмана видачі їм цього «нахаби», й знущалися над ним, аж доки не прикінчили ударом ножа в серце. «Такими були нові союзники, яких мав отримати Карл XII», – глумливо резюмує автор [20, р. 186-187].

Якщо згадати безглуздий епізод зі стріляниною по своїх товаришах і споживацьке ставлення до жіноцтва з «Історії Карла XII», можна побачити, що ставлення Вольтера до запорожців було насмішкливо-зневажливе. Не свідчить про симпатію до останніх і інший псевдофакт, наведений в «Історії Російської імперії за Петра Великого». У відповідності до нього, запорозькі козаки ведуть щодо жінок, котрі мешкають окремо, такий невпорядкований спосіб життя, що «часто брат має дітей від своєї сестри, а батько від своєї дочки» [20, р. 43]. Залишимо цей фрагмент без коментарів.

Трохи більшу повагу автор виявляв до Мазепи, зважаючи на його розум і здібності, проте не оминав можливості позбиткуватися й над ним. Не приводячи вже пасажу з оголеним молодиком на коні, можна зазначити кепкування автора над літнім гетьманом, котрий, стоячи на краю могили, замість того, щоб подумати про вічне, пускається на таку авантюру, як перехід на бік шведів і початок повстання проти царя [20, р. 178].

Подекуди іронічні зауваження у Вольтера стосуються й головного героя його твору. Так, згадавши про подяку полоненим шведам з боку царя, яких той назвав своїми вчителями, письменник повідомляє: «більша частина його учителів, принаймні всі нижчі офіцери та солдати, були незабаром відправлені до Сибіру» [20, р. 195].

Повертаючись до наукового аспекту цього твору, необхідно зауважити, що при всій схильності до ефектності й анекдотичності Вольтер намагався не виходити за межі дійсності та вірогідності, щоб не перетворити історичне дослідження на фарс. Можна припустити, що, свідомо утрируючи події та деформуючи окремі явища, він намагався випинати ті суспільні вади, проти яких боровся. Особисто він постійно наголошує на достовірності своїх фактів. Мислитель виділяє три види неправдивості або брехні історика: 1) неправдивість у фактах, 2) неправдивість у портретах і 3) дивовижність, казковість. Саме останній вид він вважає найбільшою вадою історіописання, яка в той же час є найпривабливішою. Також Вольтер виокремлює два рівні фальсифікації історії: несвідому та свідому. «Бувають історичні помилки і буває історична неправда!.. – зауважує він. – Те, що я називаю історичною неправдою, зустрічається найчастіше. Підлабузництво, сатира чи безмежна любов до дивовижного змушують її вигадувати. Історик, який, щоб сподобатись могутній родині, починає хвалити тирана та негідника; або інший, що таврує пам'ять доброго правителя як монстра; чи романіст, який дає верх своїм уявленням перед правдою, – всі вони не варті уваги» [20, р. 19–26]. Отже, за визначенням Вольтера, сам він міг припускатися історичних помилок, але ніколи історичної неправди, оскільки не мав схильності до підлабузництва та прогинання перед владою.

Історичне бачення України та її населення, мабуть, найбільше розкривається саме в останньому творі французького просвітника й дозволяє зрозуміти його логіку, як дослідника минулого цього краю.

Не акцентуючи увагу на історичних недоречностях, розглянемо насамперед його наукові погляди стосовно нашої країни. В його уявленні ці землі, що належали колись стародавній Скіфії, почали колонізуватись греками. Саме останніми, на його думку, було засновано Київ. Ознакою того, що це місто було колись візантійською колонією, є начебто архаїчні грецькі написи на руїнах київських храмів. Ця інформація є явним запозиченням від Боплана, який, цілком природно, кириличні графіті міг сприйняти за грецькі. Згодом, за Вольтером, Київ став столицею Русі (=Росії) й «великі князі руські (*grands-ducs de Russie*) мали тут свою резиденцію в одинадцятому столітті, перед тим як татари вторглися на Русь» [20, р. 42]. Згадаємо, що Володимира Хрестителя Вольтер вважав правителем Московії.

Автор зауважує всю складність поняття «Русь» (*la Russie*), відзначаючи його поділення на окремі регіональні утворення, що мають у назві ознаку величини чи кольору: Велика, Мала, Біла, Чорна, Червона. За його словами, розібратися у відмінностях цих понять іноземцю майже неможливо. Зауважимо, що Україну або Київську землю автор ототожнює саме з «Малою чи Червоною Руссю», що розташувалася по обох боках Дніпра [20, р. 30-31, 41]. Цікаво, що подібну плутанину в той же час можна побачити й у «Великому історичному словнику» (1740), де відмічається, наприклад, що Галич – «місто з гарною цитаделлю та замком у Червоній або Чорній Русі (*HALITZ, ville, avec une bonne citadelle & une Châteltenie, dans la Russie Rouge ou Noire*)» [16].

Водночас узагальнююче поняття «Русь», за Вольтером, цілком логічно пов'язується з Московією. Історик відзначає тенденцію до витіснення в світогляді західних обивателів однією назвою іншої. «Ми називали колись Росію Московією, – пише він, – оскільки місто Москва, столиця цієї імперії, було резиденцією великих князів руських. Сьогодні старовинне ім'я Росії вживається частіше» [20, р. 30]. По суті, після доби Вольтера поняття «Московія» остаточно вийшло з побутового вжитку, залишаючись лише терміном, яким оперували історики, або ж означаючи безпосередньо регіон Підмосков'я.

Говорячи про походження мешканців «козацької країни», Вольтер зазначає: «Українці, яких називають козаками, є поєднанням збіговиськом давніх роксоланів, сарматів і татар (*Les Ukrainiens qu'on nomme Cosaques sont un ramas d'anciens Roxelans, de Sarmates, de Tartares réunis*)» [20, р. 42]. Тут він явно суперечить Боплану, який постійно підкреслює приналежність козаків до руської нації й використовує стосовно них дефініції «*Rus*», «*Russiens*» [13, р. 38-40, 53, 81, 107, 116; 19, 171]. Підданих царя останній називає лише «московитами». Проте в часи Вольтера термінологічна ситуація кардинальним чином змінилася. Тепер уже злилися поняття «Московія» та «Росія», і, відповідно, «московити» та «росіяни». Було очевидно, що «козаки» докорінно відрізняються від останніх і є окремою нацією. Однак парадокс полягав у тому, що до XVIII ст. її називали тією ж самою назвою. Використання етноніму «українці» для означення мешканців України було логічним й обґрунтованим, тож Вольтер використовує саме цей термін. Прикметно, що в «Історії

Карла XII», створеній за тридцять років до того, запорозьких козаків просвітник називав «збіговиськом давніх русинів (=росіян), поляків і татар (*c'est un ramas d'anciens Russes, Polonais et Tartares*)» [19, р. 171]. В новому творі замість русинів постали «роксолани», а замість поляків – «сармати». Мотив такої заміни можна пояснити. Поляків часто називали «сарматами», наприклад, в цьому контексті можна згадати популярну тоді на заході франкомовну працю Юзефа-Олександра Яблоновського (1711–1777) «Імперія сарматів, сьогоднішнє королівство Польське» (1742) [15]. Вихідців з Південної Русі іменували «роксоланами» (згадаймо Роксолану, Станіслава Оріховського-Роксолана, Роксоланію на середньовічних картах тощо).

Але, якщо у випадку з цими замінами все більш-менш зрозуміло, залишається загадкою, чому Вольтер раптом визнав українців католиками. Саме за це йому справедливо дорікав Ломоносов. Адже всі західні автори, які писали про козаків, підкреслювали їх приналежність до «грецької віри». Про еволюцію релігійної ситуації в Україні просвітник пише наступне: «Спочатку в цій країні були лише язичники та магометани. Вони були охрещені в римську віру, коли служили Польщі. Але зараз вони вже є християнами грецької церкви з того часу, як зробилися підданими Росії» [20, р. 43]. Цей пасаж тим дивніший, що в «Досвіді про звичаї та дух націй» він сам наголошував щодо передумов Хмельниччини на тому, що «козаки сповідували грецьку релігію, і це також було значною причиною, щоб зробити їх непримиреними щодо поляків» [18, Т. 4, р. 399–400]. Ці факти свідчать, що Вольтер не досить добре розбирався в минулому України. Також, можливо, відзначивши нестійкість козаків у вірі та пожертвувавши правдивістю заради ефектності, він намагався відтінити, якими ненадійними були нові союзники шведів. Слід відзначити, що Вольтеру була добре відомою й історія охрещення Русі, головну роль у якому Ольги та Володимира він сам не раз підкреслював [18, р. 47–48; 20, р. 68–69].

Об'єктивно, саме праці Вольтера, що постійно перевидавалися значними накладками в різних країнах, незважаючи на їхні численні недоречності, сприяли популяризації історії козацької України та постаті Мазепи, якому цей автор додав рис романтичного персонажа. Завдяки «королю філософів» в Європі заговорили про українців, як окрему націю, використовуючи й власне етнонім «українці». З іншого боку, варто відзначити роль Вольтера у заміні поняття «Московія» щодо Російської імперії на поняття «Русь (Росія)», яке раніше здебільшого використовувалося на заході для означення південно-східних володінь польських королів. Зважаючи на процеси згортання державницьких засад автономної України російським царизмом і поступової ліквідації козацького ладу, які припадають саме на добу Вольтера, на заході посилювалася цікавість до козаків, як релікта відмираючої епохи, що зумовлювало виникнення нових історичних досліджень з цієї проблематики. Праці французького просвітника, в яких він торкався української історії, на довгий час стали обов'язковою складовою будь-якого наукового вивчення козацької України.

Список використаних джерел

1. Акимов А. А. Вольтер. – М.: Молодая гвардия, 1970. – 448 с.
2. Боплан Гійом Левассер де. Опис України / Гійом Левассер де Боплан. Меріме Проспер. Українські козаки та їхні останні гетьмани; Богдан Хмельницький / Проспер Меріме / Пер. з фр., приміт. та передм. Я. І. Кравця. – Львів: Каменяр, 1990. – 301 с.
3. Вольтер. История Карла XII, короля Швеции и Петра Великого, императора России. – СПб: Лимбус Пресс, 1999. – 304 с.
4. Искюль С. Н. Вольтер. История Российской империи при Петре Великом // Вопросы истории. – 2001. – №8. – С. 164–166.
5. К[аченовский М. Т.]. История Российской империи в царствование Петра Великого, сочиненная Вольтером. Часть первая, книжка 1-я и 2-я в типографии у А. Решетникова // Вестник Европы. – Ч. 48. – № 21. – 1809. – С. 61–68.
6. Костышин Д. Н. Из истории издания книги Вольтера о Петре Великом. Письма графа А. Г. Головкина И. И. Шувалову и Вольтеру // Исторический архив. – 1993. – №4. – С. 187–191.
7. Ломоносов М. В. Замечания на первый том «Истории Российской империи при Петре Великом» Вольтера // Ломоносов М. В. Полное собрание сочинений. – М.-Л.: Издательство Академии Наук СССР, 1952. – Т. 6. – С. 359–364.
8. Мезин С. А. Анекдоты о Петре Великом как явление русской историографии XVIII в. // Историографический сборник. – Саратов, 2002. – Вып. 20. – С. 18–53.
9. Мезин С. А. Взгляд из Европы: французские авторы XVIII века о Петре I. – Саратов: Изд-во Саратовского университета, 2003. – 231 с.
10. Мезин С. А. Петр I и Северная война в вольтеровской «Истории Карла XII» // Военно-исторические исследования в Поволжье. – Саратов, 1999. – Вып. 3. – Ч. 2. – С. 147–159.
11. Січинський В. Чужинці про Україну: Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть. – К.: Довіра, 1992. – 256 с.
12. Соловьев Д. Послесловие переводчика // Вольтер. История Карла XII, короля Швеции и Петра Великого, императора России. – СПб: Лимбус Пресс, 1999. – 304 с. – С. 261–265.
13. Beauplan Guillaume Le Vasseur de. Description d'Ukraine / Introduction et notes de Iaroslav Lebedynsky. – P.: Harmattan, 2002. – 158 p.
14. Frédéric II. Considération sur l'état de la Russie sous Pierre le Grand, envoyée en 1737, à Voltaire par le prince royal de Prusse, depuis le roi Frédéric II, et auxquelles on a joint quelques autres pièces intéressantes, tant sur la Russie que pour servir de supplément aux différentes éditions des Oeuvres posthumes du monarque prussien. – Berlin, 1791. – CCV+287 p.
15. Jablonowski J.-A., comte prusse. L'Empire des Sarmates, aujourd'hui Royaume de Pologne. – Halle: Jean-Christien Hendel, 1742. – 164 p.
16. Le Grand Dictionnaire Historique ou le Mélange curieux de l'histoire sacré et profane, qui contient en abrégé l'histoire fabuleuse des Dieux & des Héros de l'Antiquité Payenne: les vies et les actions remarquables des Patriarches; des Juges; des Rois des Juifs; des Papes; des Saints Martyrs & Confesseurs; des Pères de l'Eglise & des Docteurs Orthodoxes; des Evêques; des Cardinaux & autres Prélats célèbres; des Hérésiaques & des Schismatiques; avec leurs Principaux Dogmes; des Empereurs; des Rois; des Princes; & des grands Capitaines; des Auteurs anciens & modernes; des Philosophes; des Inventeurs des Arts, & de ceux qui se sont rendus recommandables en toute sorte de Professions, par leur Science, par leurs Ouvrages, & par quelque action éclatante; l'établissement et le progrès des Ordres Religieux & Militaires; & la Vie de leurs Fondateurs; les Généalogies de plusieurs Familles illustres de France, & d'autres Pays; la Description des Empires, Royaumes, Républiques, Provinces, Villes, Isles, Montagnes, Fleuves, & autres lieux considérables de l'ancienne & nouvelle Géographie: où l'on Remarque la situation, l'étendue & la qualité du Pays, la Religion, le Gouvernement, les Mœurs & les Coutumes des Peuples: Où l'on voit les Dignités, les Magistratures ou Titres d'honneur: les Religions & Sectes des Chrétiens, des Juifs & des Payens: Les principaux noms des Arts & des Sciences: Les Actions publiques & solennelles: Les Jeux, les Fêtes, etc. Les Edits & les Loix, dont l'Histoire est curieuse; & autres choses, & Actions remarquables. Avec l'Histoire des Conciles généraux et particuliers sous le nom des lieux où ont été tenus. Le tout enrichi de Remarques, de dissertations & de Recherches curieuses,

pour l'éclaircissement des difficultez de l'Histoire, de la Chronologie & de la Géographie. Par Mre LOUIS MORERI, Prêtre, Docteur en Théologie. XVIIIe et dernière édition. Revue, corrigée & augmentée très considérablement. – Amsterdam: Chez P. Brunel, R. Wetstein, la Veuve de P. de Coup & G. Kuyper, F. l'Honoré & Fils, P. Humbert, Z. Chatelain, H. Uytwerf, F. Changuion, J. Wetstein & G. Smith, P. Mortier, & J. Catuffe; Leyden: Chez Luchtmans & C. Haak; La Haye: Chez P. Gosse, J. van Duren, J. Neaulme, A. Moetjens, G. Block, & A. van Dole; Utrecht: Chez E. Neaulme, 1740. – T. 4. – Lettres F-H. – P. 15.

17. Voltaire. Anecdotes sur le czar Pierre le Grand // Oeuvres de Voltaire. Avec préfaces, avertissements, notes, etc. Par M. Beuchot. – Mélanges. Tome III. – Paris: Chez Lefèvre, Libraire, 1830. – T. 39. – P. 77-96.

18. Voltaire. Essai sur les mœurs et l'esprit des nations, et sur les principaux faits de l'histoire depuis Charlemagne jusqu'à Louis XIII. Avec des notes par M. Beuchot. – Paris: Chez Werdet et Lequien fils, 1829. – T. 2. – 548 p.

19. Voltaire. Histoire de Charles XII, roi de Suède. – Paris: De l'imprimerie et de la fonderie stereotypes de Pierre DIDOT l'aîné, et de Firmin DIDOT, 1802. – 342 p.

20. Voltaire. Oeuvres complètes. – T. 24. – Histoire de l'empire de Russie sous Pierre le Grand. – Kehl.: L'imprimerie de la société littéraire-typographique, 1784. – 435 p.

21. Staelin J. de. Anecdotes originales de Pierre le Grand. Recueillies de la conversation de diverses personnes de distinction de S. Pétersbourg & de Moscou par M. de Staelin, member de l'academie imperial de S. Pétersbourg. Ouvrage traduit de l'allemand. – Strasbourg-Paris: Chez Jean George Treuttel, Libraire & Chez Durand, Neveu, Librairie, rue Gallande, 1787. – 347 p.

References

1. Akimova A. A. Voltaire. – M.: Molodaya gvardiya, 1970. – 448 p.

2. Beauplan Guillaume Levasseur de. Opys Ukrayiny. – Lviv: Kameniar, 1990. – 301 p.

3. Voltaire. Istoriya Karla XII, korola Shvetsii i Petra Velikogo, imperatora Rossii. – SPb.: Limbus-Press, 1999. – 304 p.

4. Iskiul S. N. Voltaire. Istoriya Rossiyskoy imperii pri Petre Velikom // Voprosy istorii. – 2001. – №8. – P. 164-166.

5. Kfachenovsky M. T. Istoriya Rossiyskoy imperii v tsarstvovaniye Petra Velikogo // Vestnik Yevropy. – Part. 48. – № 21. – 1809. – P. 61-68.

6. Kostyshin D. N. Iz istorii izdaniya knigi Voltaira o Petre Velikom. Pis'ma grafa A. G. Golovkina I. I. Shuvalovu i Voltairu // Istoriicheskiy arkhiv. – 1993. – №4. – P. 187-191.

7. Lomonosov M. V. Zamechaniya na pervyi tom «Istorii Rossiyskoy imperii pri Petre Velikom» Voltaira // Lomonosov M. V. Polnoye sobraniye sochineniy. – M.-L.: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, 1952. – T. 6. – P. 359-364.

8. Mezin S. A. Anecdotes o Petre Velikom kak yavleniye russkoy istoriografii XVIII v. // Istoriograficheskiy sbornik. – Saratov, 2002. – Vyp. 20. – P. 18-53.

9. Mezin S. A. Vzglad iz Yevropy: frantsuzskiye avtory XVIII veka o Petre I. – Saratov: Izdatel'stvo Saratovskogo universiteta, 2003. – 231 p.

10. Mezin S. A. Petr I i Severnaya voyna v volterovskoy «Istorii Karla XII» // Voenno-istoricheskiye issledovaniya v Povolzh'ye. – Saratov, 1999. – Vyp. 3. – Part. 2. – P. 147-159.

11. Sichynsky V. Chuzhyntsi pro Ukrainu: Vybir z opysiv podorozhey po Ukraini ta inshykh pysan' chuzhintsiv pro Ukrainu za desiat' stolit'. – K.: Dovira, 1992. – 256 p.

12. Soloviev D. Poslesloviye perevodchika // Voltaire. Istoriya Karla XII, korola Shvetsii i Petra Velikogo, imperatora Rossii. – SPb.: Limbus-Press, 1999. – 304 p. – P. 261-265.

13. Beauplan Guillaume Le Vasseur de. Description d'Ukraine / Introduction et notes de Iaroslav Lebedynsky. – P.: Harmattan, 2002. – 158 p.

14. Frédéric II. Considération sur l'état de la Russie sous Pierre le Grand, envoyée en 1737, à Voltaire par le prince royal de Prusse, depuis le roi Frédéric II, et auxquelles on a joint quelques autres pièces intéressantes, tant sur la Russie que pour servir de supplément aux différentes éditions des Oeuvres posthumes du monarque prussien. – Berlin, 1791. – CCV+287 p.

15. Jablonowski J.-A., comte prussien. L'Empire des Sarmates, aujourd'hui Royaume de Pologne. – Halle: Jean-Chretien Hendel, 1742. – 164 p.

16. Le Grand Dictionnaire Historique ou le Mélange curieux de l'histoire sacré et profane, qui contient en abrégé l'histoire fabuleuse des Dieux & des Héros de l'Antiquité Payenne: les vies et les actions remarquables des Patriarches; des Juges; des Rois des Juifs; des Papes; des Saints Martyrs & Confesseurs; des Pères de l'Eglise & des Docteurs Orthodoxes; des Evêques; des Cardinaux & autres Prélats célèbres; des Hérésiaques & des Schismatiques; avec leurs Principaux Dogmes; des Empereurs; des Rois; des Princes; & des grands Capitaines; des Auteurs anciens & modernes; des Philosophes; des Inventeurs des Arts, & de ceux qui se sont rendus recommandables en toute sorte de Professions, par leur Science, par leurs Ouvrages, & par quelque action éclatante; l'établissement et le progrès des Ordres Religieux & Militaires; & la Vie de leurs Fondateurs; les Généalogies de plusieurs Familles illustres de France, & d'autres Pays; la Description des Empires, Royaumes, Républiques, Provinces, Villes, Isles, Montagnes, Fleuves, & autres lieux considérables de l'ancienne & nouvelle Géographie: où l'on Remarque la situation, l'étendue & la qualité du Pays, la Religion, le Gouvernement, les Mœurs & les Coutumes des Peuples: Où l'on voit les Dignités, les Magistratures ou Titres d'honneur: les Religions & Sectes des Chrétiens, des Juifs & des Payens: Les principaux noms des Arts & des Sciences: Les Actions publiques & solennelles: Les Jeux, les Fêtes, etc. Les Edits & les Loix, dont l'Histoire est curieuse; & autres choses, & Actions remarquables. Avec l'Histoire des Conciles généraux et particuliers sous le nom des lieux où ont été tenus. Le tout enrichi de Remarques, de dissertations & de Recherches curieuses, pour l'éclaircissement des difficultez de l'Histoire, de la Chronologie & de la Géographie. Par Mre LOUIS MORERI, Prêtre, Docteur en Théologie. XVIIIe et dernière édition. Revue, corrigée & augmentée très considérablement. – Amsterdam: Chez P. Brunel, R. Wetstein, la Veuve de P. de Coup & G. Kuyper, F. l'Honoré & Fils, P. Humbert, Z. Chatelain, H. Uytwerf, F. Changuion, J. Wetstein & G. Smith, P. Mortier, & J. Catuffe; Leyden: Chez Luchtmans & C. Haak; La Haye: Chez P. Gosse, J. van Duren, J. Neaulme, A. Moetjens, G. Block, & A. van Dole; Utrecht: Chez E. Neaulme, 1740. – T. 4. – Lettres F-H. – P. 15.

17. Voltaire. Anecdotes sur le czar Pierre le Grand // Oeuvres de Voltaire. Avec préfaces, avertissements, notes, etc. Par M. Beuchot. – Mélanges. Tome III. – Paris: Chez Lefèvre, Libraire, 1830. – T. 39. – P. 77-96.

18. Voltaire. Essai sur les mœurs et l'esprit des nations, et sur les principaux faits de l'histoire depuis Charlemagne jusqu'à Louis XIII. Avec des notes par M. Beuchot. – Paris: Chez Werdet et Lequien fils, 1829. – T. 2. – 548 p.

19. Voltaire. Histoire de Charles XII, roi de Suède. – Paris: De l'imprimerie et de la fonderie stereotypes de Pierre DIDOT l'aîné, et de Firmin DIDOT, 1802. – 342 p.

20. Voltaire. Oeuvres complètes. – T. 24. – Histoire de l'empire de Russie sous Pierre le Grand. – Kehl.: L'imprimerie de la société littéraire-typographique, 1784. – 435 p.

21. Staelin J. de. Anecdotes originales de Pierre le Grand. Recueillies de la conversation de diverses personnes de distinction de S. Pétersbourg & de Moscou par M. de Staelin, member de l'academie imperial de S. Pétersbourg. Ouvrage traduit de l'allemand. – Strasbourg-Paris: Chez Jean George Treuttel, Libraire & Chez Durand, Neveu, Librairie, rue Gallande, 1787. – 347 p.

Luniak Y. M., doctor of historical sciences, professor of the Department of history of Ukraine, Nizhyn Gogol State University (Ukraine, Nizhyn), lunyak@ua.fm

Imaging of Ukrainian Cossack's activity in the works of Voltaire

In the article is made the complex analysis the works of Voltaire, or François Marie Arouet (1694-1778), against the background of historical mutual relations of Ukraine and France. This also includes next his works «Histoire de Charles XII» (1731), «Anecdotes sur le czar Pierre le Grand» (1748), «Essai sur les mœurs et l'esprit des nations» (1756), «Histoire de l'empire de Russie sous Pierre le Grand» (1759). The article reviewed the state of French public familiarity with the course of events in the Ukraine in the XVIIIth century, analyzed the reasons for the interest of French contemporaries to identify Ivan Mazepa, Cossacks and Zaporizhian Sich. Particular attention is paid to the historical legend that Mazepa was exiled from Poland because of a love affair with a noblewoman, or that he was punished by being strapped to a wild horse. This legend became popular in Europe precisely thanks to Voltaire.

Keywords: Voltaire, Ukraine, France, Cossacks, Ivan Mazepa, Zaporizhian Sich.
